

4.

Tehát először: miért egy népet szólít meg a parancs? Volnának ezen kívül más lehetőségek is. Az „emberiséget”, tehát az embert nem szólíthatná ugyan meg; de megszólíthatna *egy* embert, tehát egy egyéniséget és megszólíthatna *minden egyes* embert. Valóban ez az utóbbi megszólítás hangzik az *Újtestamentumból*.

Az embert nem szólíthatná meg, mert csak *egy még és már* itt-levő realitáshoz intézheti a parancsot, olyan realitáshoz, ami *már* itt van, létezik, de *még csak* itt van. Az ember nem ilyen realitás: ennél kevesebb vagy több. Kevesebb, ha üres absztrakció – mint például a kozmopolitizmus „ember” fogalma; több, ha a tökéletessé valósult embert, az élő ember-fogalmat jelenti – tehát a személyiséget, a testet öltött Szót. Az előbbi nem szólítható meg, mert nem élő; nem egyéb, mint egy értelmetlen matematikai művelet, amely ki akarja számítani, mi marad az életből, ha mindent kivonunk belőle, ami élet (tehát röviden: ha mindent kivonunk belőle). Léte csak mint az értelmét veszített értelem tévedésének van. De a másodikat sem szólíthatja meg, mert ez meg az ember volna, aki már eljutott a Névhez, azonossá vált az Egy Szóval, tiszta szellemmé vált. A parancs valami még-meg-nem-valósultat akar megvalósulttá tenni, de ez az ember a tiszta megvalósultság volna, a már teljesített parancs. A vallás a végtelenség *lehetőségében* élő, de még véges emberhez szól, hogy a végtelenbe hívja; de az ember mint tiszta személyiség már a végtelenbe jutott ember.

De talán megszólíthatna egy egyént, vagyis valamelyik konkrét, történelemben élő embert. Ilyen megszólításokkal a legkülönbözőbb vallásokban találkozunk, de mindig csak mint a vallás egy mozzanatával. Ez az „elhivatottság”; így szólítja meg a Név Mózeset és a prófétákat, így lesz Saulusból Paulus, így világosodik meg Buddha. De egyik sem a zsidó, keresztény vagy buddhista vallás végső megszólítása. A kiemelt egyént mindegyik egy másik, szélesebb megszólításon *belül* szólítja meg, a vallásteremtő megszólítás csupán keresztülmegy ezen az egyéni megszólításon, amely csak tölcser a tulajdonképpeni megszólítás szolgálatában. És ez nem is lehetne másként, megint csak azért, mert a vallás egyedüli értelme, hogy a még véges embert a végtelenbe hívja. De a véges ember a Sokba szétszórt ember; tartalmilag plurale tantum: véges ember nincs, csak véges emberek vannak. Az ember, akihez a parancs szól, csak az emberek sokságában nyeri realitását; a véges emberek csak egymáson gyúlnak valósággá. A Sok, a maga legteljesebb értelmében minden veszélyével és lehetőségével a véges ember lényege. A Sokban elveszítheti magát és a Sokban megtalálhatja magát. Elveszítheti magát benne: átháríthatja az életet másra, helyettesítheti saját létét mások léte által, meghúzódhatik a Sok repedéseiben, hogy ne őbenne, hanem csak fölötte és körülötte játszódjék le az élet – a Sokban válhat személytelenné. De a Sokban válhat személlyé is: saját élete anyagává tehet másokat s ugyanakkor önmagát átengedheti mások élete anyagául; ha mind a kettőt egyszerre teszi, személlyé lesz: az életnek mint egyetlen szüntelen teremtésnek mozzanatává, minden pillanatban teremtővé és teremteté, az örök teremtő párbeszéd részesévé. Ezzé akarja a vallás tenni; de a történelmi létben, mint az *egymásonkívüliség* létében csak az egymásonkívüliség közegén - a Sok közegén – keresztül teheti azzá. Ezért nem lehet a vallásteremtő megszólítás egy egyén megszólítása.

Ez a megszólítás tehát csak olyan lehet, amely a Sok közegén keresztülmegy. De megint nem lehet olyan, amely magát a Sokat szólítja meg. Csak a *Sokban élő Egy* megszólítása lehet. Maga a Sok – a benne élő Egy nélkül – éppen a pusztá megszólíthatatlanság: a maradéktalan széthullás, a meredek irány a semmibe, az elszabadult rész, amely minden kötelékét eloldotta az Egéztől.

Mihelyt eloldotta, léte a mindentől – tehát önmagától is – való távolságban merül ki, más szóval: a meg-nem-értésben. De megszólítani csak azt lehet, akinél a megértés elvi feltételei jelen vannak; s a megértés elvi lehetősége éppen a *közellét* a távolléttel szemben. Csak az érthet meg, akinek valamiféle *közé* van hozzám. A közelség azonban az összefüggés, az Egyben való részesség.

A vallásban a tiszta Egy hívja magához a Sokban élő Egyet. Ez a közös alapja minden vallásnak és erre az alapra redukálva minden vallás egy és ugyanaz a vallás. Azonos tehát bennük a megszólító: a tiszta Egy, Isten; azonos a végső megszólított: a Sokban élő *Egy*, a konkrét emberi léthez kötött *szellem* (az emberi személyiség) és azonos végül ennek az egynek végső állapota: a Sokba-zártság, a testi-lelki léthez kötöttség. De nem azonos bennük ennek az állapotnak végső tartalma, a mód, ahogy a megszólítottak az Egy Sokba-zártságát élik. Hogy az Egy a Sokban él, az emberi valóság *egyetlen* ősténye ugyan; de ez az egyetlen tény önmagán belül gazdagon tagolt és a különböző vallások megszólítottjai ennek az egy ténynek különböző mozzanatait élik hangsúlyosan. Az emberi szellemnek ugyanarról a munkamegosztásáról van itt szó, ami minden egyes faj, minden egyes egyén, sőt a valóság minden egyes mozzanatának önálló értékét adja, s mindegyiket külön-külön pótolhatatlanná teszi. Ugyanezt a munkamegosztást fejezzük ki, ha azt mondjuk: minden egyes vallásnak, fajnak, egyének és a valóság minden egyes mozzanatának hivatása, rendeltetése van. Ez a theodíce, a *teljes* valóságnak ez az igenlése a valóság megismerésének előfeltétele, sőt a valósággal szemben való minden aktív magatartás előfeltétele. Nem fejez ki mást, mint azt a legmélyebb tautológiát, hogy minden, ami van: van, jelent valamit, jelentőséggel bír. Amiről ezt nem ismerjük el, annak megismeréséről eleve lemondunk, azzal szemben se pozitíve, se negatíve nem foglalhatunk állást. S ugyanez a theodíce a tartalma ennek a fogalomnak: világ. Ez a tartalom: a világ van, a világ egy, a világ az önmagával való azonosság. Az önmagával való azonosság: nem kevesebb és nem több, mint önmaga; nem lehet benne hiány (tehát semmi sincs rajta kívül - minden, ami bármilyen módon jelentkezik, a világban van egy egyszerűen: van) és nem lehet benne fölösleges. Nem lehet benne fölösleges: mindennek, ami van, értéke van, rendeltetése van az egész szempontjából.

A különböző vallásoknál tehát ugyanerről a munkamegosztásról van szó. De a vallások munkamegosztása az emberi lét alapélményének munkamegosztása. Ezért a vallások egymásrautaltsága még döntőbb, mint az egyéneké és fajoké. Az egymásrautaltság itt is ugyanazt a követelményt rejti magában: kölcsönös önállóságuk, önértékűségük elismerését és megismerését; tehát nem az egymásban való feloldódást (ami értékpusztítás volna) és nem az egymástól való elzárkózást (ami megint csak értékpusztítás), hanem a szeretet harcát: a legmélyebb megértésen alapuló szellemi harcot.

A fogalmakhoz

1. „Az egyetlen igaz hit”

Az „egyetlen igaz hit” kérdése csak ezen a síkon nyerhet feleletet. Létezik az „egyetlen igaz vallás”? Természetesen: csak ez létezik. De ez az egyetlen nem csak hogy nem zárja ki több igaz vallás létezését, hanem éppen magában foglalja. A vallás nem lehet lázadás Isten világának valósága ellen; egyetlen nagyszerű tartalma csak e valóság tökéletes igenlése lehet. A két ellentét: a vallás és az örület éppen a valósághoz való viszony e sarokpontján válik el egymástól. A valóságot nem lehet megváltoztatni; a valóságot meg kell találni. A valóság megváltoztatása – az önmagában való ellentmondásokat exochén, a világ önmagával való azonosságának tagadása – az örület tartalma; a valóság igenlése – vagyis

ennek az azonosságnak az átélése - a vallásé. Az örült lázad a valóság ellen, a vallás keresi a valóságot. A két emberi magatartás e szöges ellentétessége – maga az abszolút ellentétpár az emberi valóságon belül – rejti magában a magyarázatát az örület és vallás feltűnő érintkezési pontjainak. S egyben utal arra is, hogy az örületet csak a vallás gyógyíthatja meg, mint ahogy Krisztus meggyógyította az ördögösöket. S h a a v a l l á s i g e n t m o n d a v a l ó s á g r a, n e m t a g a d h a t j a m e g a v a l ó s á g s z e n t p a r a d o x o n á t: a z E g y é s S o k e s z é t v á - 1 a s z t h a t a t 1 a n e g y s é g é t. N e m l á z a d h a t f e l a z i s t e n i v a l ó s á g a m a r e n d j e e l l e n, a m e l y a z e g y e t l e n t ö r v é n y m á s é s m á s g y ű j t ő p o n t j a i t j e l o l t e k i ö r h e l y ű l a z e m b e r e k m á s é s m á s s z e l l e m i k ö z s e g e i s z á m á r a. A k ü l d n b ö z ő v a l l á s o k - a m e n n y i b e n c s a k u g y a n v a l l á s o k - a z e g y e t l e n i g a z v a l l á s t t ű k r ö z s z i k e k ü l d n b ö z ő v a l l á s i „ t e m p e r a m e n t u m o k o n á t s z ű r v e ”. A t e m p e r a m e n t u m i t t n e m e g y e g y é n t e m p e r a m e n t u m a, m i n t a m ű v é s z e t e s e t é b e n, h a n e m m e g h a t á r o z o t t e g y é n i t e m p e r a m e n t u m o k k ö z ö s t a l a j a, v é g s ő s z e l l e m i t e m p e r a m e n t u m t í p u s: a S o k é s a z E g y h a t á r é l m é n y e, a m e l y e n t ű l a k ü l d n b s e g e k m á r f e l o l d o d n á n a k e g y t a g o l a t l a n k ö z s e g e b e n, d e a m e l y m a g a m é g a t a g o l t s á g v é g s ő á g a. H o g y e g y s z e l l e m i m o z g a l o m, a m e l y a v a l l á s i g é n y e v e l l é p f e l, v a l ó b a n v a l l á s - e, v a l ó b a n I s t e n b e z v e z e t ő ú t - e, a z d ö n t i e l, h o g y c e n t r u m á b a n c s a k u g y a n i l y e n ö n á l l ó h a t á r é l m é n y á l l - e v a g y s e m? A v a l l á s o s v a l l á s k r i t i k a m á s k é r d é s t n e m i s v i z s g á l h a t; e z t a z o n b a n v i z s g á l n i a k e l l, s a z i l y e n é r t e l e m b e n v e t t v a l l á s k r i t i k a n e m h i á n y o z h a t i k s e m m i f é l e v a l l á s i m a g a t a r t á s b ó l, m e r t c s a k e z á l t a l v á l i k t e l j e s s é a z i s t e n i v a l ó s á g i g e n l e s e.

2. Az egység és mozzanatai

Az egység egy, de nem egytagú; minden egység tagolt egység. A soktagú egység pedig nem részek egyesítése útján jön létre. Ellenkezőleg: minden önálló rész csak az egység széttagolása útján.

A tagok mozzanatszerűsége a theodiceet fejezi ki: azt, hogy az egységen belül minden egyes tag érték, pótolhatatlan és egyenrangú minden más taggal annyiban, hogy nélküle éppúgy megsemmisülne az egység, mint bármely más tag nélkül. Az egység tehát úgy áll tagokból, hogy minden egyes tag hangsúlyos. Minden egyes mozzanat maga az egész, de más és más tag hangsúlyával. Megközelítő hasonlattal élve: ha az egységet ki akarjuk mondani, csak valamennyi mozzanat hangsúlyával szimultán mondhatjuk ki. S másik hasonlattal élve (amely talán még közelebb visz az egység és mozzanat valóságához, mert szoros kapcsolatban áll az összó kérdésével): az egység zenekari mű, amelyben csupa nélkülözhetetlen hangszer szerepel; ha bármelyik nem játszik, a mű jellege megváltozik. A valóságban azonban minden egyes fogalom ilyen oszthatatlan, de végtelenül tagolt egész, szimultán hangsúlyokkal, sőt zenével is; s a megismerésnek nincs más feladata, minthogy ne hanyagolja el a hangsúlyokat és ne fogja be fület a zene előtt. Összes hamis fogalmainkat annak köszönhetjük, hogy e követelmény ellen vétünk: egy mozzanatot, egy hangsúlyt önállósítunk, s nem sérti fülnket a diszharmónia, mely e fogalomcsonkítást kíséri.

A vallási megszólítás tehát annyiféle lehet, ahány önálló határélményben jelentkezik az Egy a Sokban. A megszólított nem „az” ember általában, hanem az ember mint a Sokban élő Egy. De megint nem a Sokban élő Egy általában, hanem a Sokban *konkrét módon* élő Egy. Akit a vallás megszólít, mindig „az ember, aki...”. Így Kína és India nagy vallásaiban az ember, akit a lét és nemlét határán örvénylő titok – a meztelen Egy – súlyos lehelete csapott meg, azé az egyetlen érzékelhetetlen pillanata, amelyben az Egy kilép a Sokból vagy belép a Sokba: a halál egyetlen létező pillanata, amely ugyanakkor a születés egyetlen létező pillanata. Ez az élmény nem hiányzik ugyan egyetlen vallásból sem – mert minden vallás egész, egész pedig csak egy van; s éppen ez az egész voltuk jelenti bennük az Egy vallást –, de a hangsúlyt, amit itt nyer és az itt és most, amivel keresztültör, a keleti nagy vallások egyéni értéke.

Ez az egyéni voltuk természetesen annál élesebben domborodik ki és határolja el őket minden más vallástól, minél jobban kibontjuk magunknak belső gazdagságukat, minél jobban „belemélyedünk a részletekbe”. A „mi?” összeköt, de a „hogyan?” elhatárol. Hogyan él (vagyis hogyan hat) ez a minden vallásban közös titok a taoizmusban, brahmanizmusban vagy buddhizmusban?

Mindenekelőtt: az Igen és Nem, a Minden és Semmi azonosságát élték meg benne (mivel az Egyet élték meg), de az azonosság létformájaként a konfliktust érezték ki. $A = A$, de a két A harcban áll egymással. Ez még mindig nem okvetlenül egyéni hangsúly. A konfliktus nem fokozza le az azonosságot (ez is azonos a két A-ban), hanem élővé teszi. Más azonosságot egyetlen vallás sem ismerhet. De egyéni hangsúlyt ad már a konfliktus megoldása és szélesebb értelemben már maga az a tény, hogy a konfliktust megoldják. A megoldás itt az Igentől a Nem, a Mindentől a Semmi felé visz. Az Egyet nem az Eggyel átszótt Sokban, nem a Sok és Egy egységét jelentő Mindenben keresik, hanem az Egy Egyedül-Létében: a Semmiben. Hogy ez a Semmi Lao-Cenél az űr, „amely a házat és kocsikereket használhatóvá teszi”, tehát a nem-cselekvés, amely hat, Indiában pedig a Nirvána, a feloldottság a Sok-nélküli Egyben, természetesen további tagolása ugyanannak az egy nagy munkamegosztásnak; éppen úgy, mint a mitológiai veretű, tehát érzéki-művészi brahmanizmussal szemben a buddhista magatartás, amely – mivel az érzékelés csak a Sokat tudja megragadni, vagy legalábbis béna ott, ahol a Sok nincs jelen – a hőmérséklet nélküli (nem hideg és nem langyos, hanem hőmérséklet nélküli – mert minden hőmérséklethez még érzékelés tapad) tiszta gondolkodás határt nem ismerő szárnyalásával akarja a megismerhetetlen Semmit megismerni. A buddhizmus a megismerhetetlen megismerésének tudománya - tudomány a szó ismeretelméletileg legpontosabb értelmében, minden tudomány elérhetetlen ideálja.

Példát akartunk bemutatni az Egy Vallás munkamegosztására. Aki ennél többet olvas ki belőle – esetleg értékelést –, rosszul olvassa. Nagyon valószínű ugyanis, hogy akaratlan értékelés mozzanatai csakugyan beszivároghattak a szavak pórusain keresztül; mert aki itt Tao-ról, Brahma-ról és Buddha-ról ír, nem taoista, brahmanista vagy buddhista, hanem zsidó; és épp minden vallás gyökerig ható egyéniségéből következik ez a spontán értékelés ott is, ahol az értékelés nem cél. Olyan nehézség ez, amit csak minden egyes olvasó maga hidalhat át és az író is csak mint saját írásának egyidejű olvasója; mert a kifejezés a kifejező és megértő közös munkája. Tehát a hangsúly itt a vallási értékek munkamegosztásán van. Nem azon, hogy a különböző vallások értéke egyenlő, hanem azon, hogy más vallásokéra visszavezethetetlen, rajtuk lemérhetetlen - mindez természetesen csak akkor, ha valóban az Egy Vallás egyéni vetületével van dolgunk. Egyébként, hogy ami példánkban az esetleges titkos értékelés méregfogát kihúzzuk: a keleti vallásokat azzal sem lehet vádolni, hogy "egyoldalúak". A Nem mellett helyet foglal a legizmosabb Igen is: a Nirvána mellett a reinkarnáció, a laoei űr meljett egy kristálytisza, alapjáig áttetsző etika. *De ez az Igen nem érinti a Nem hangsúlyát; a Semmi marad a prizma, amelyen a Minden fénye átszűrődik.*

A fogalmakhoz

A fajtság és az absztrakció

Azt mondtuk: „a vallás nem szólít meg absztrakciókat, hanem a megszólított mindig az e m b e r, aki...”

Ha azt mondjuk: „az ember, akit a lét és nemlét határán örvénylő titok, a meztelen Egy súlyos lebelete csapott meg” - úgy ez nem absztrakció; hasonlóképpen az sem, ha a kereszténységről azt mondjuk: „a megszólított az ember, aki személyiség”. De ha azt mondjuk: „a” fajtság, „a” népesség, tehát anélkül, hogy az együttthatót (magyar, germán stb.) mellé tennénk, élettelen absztrakciót mondtunk ki. A kritériumot az egyes kifejezések tartalma nyújtja. Annak, amit a keleti vallások megszólítottjáról mondtunk, tartalma éppen az együttthatófelettség, az élmény univerzalitása. Az a bizonyos érzékelhetetlen pillanat, amelyben lét és nemlét, születés és halál megjelennek, túl van minden különbségen – egyetlen konkrét tartalma az, hogy minden további konkrétitót kivét magából. Ezért válhatott a Nem vallásainak középpontjává. A személyiség viszont az azonosság és különbség abszolút egybeesése; más nincs is, mint „a” személyiség, amely ugyanakkor minden egyes ember önálló

személyisége - az ember és valóság viszonyának paradoxona. Éppen ezért teljesen egyre megy, ha azt mondjuk: „a” személyiség, vagy azt: e n n e k az embernek személyisége. (Más volna a helyzet, ha személyiség helyett egyéniségről beszélénk, ami a személyiségnek a k ü l ö n b sé g e k felé fordított iránya, tehát csak együttthatóval válik konkrétá.) A személyiség ezért az abszolút Igen: igent mond a különbségre, éppen úgy, mint az azonosságra, tehát igent mond az Igen mellett a Nemre is. - A fajiságra viszont a maga dimenziójában ugyanaz áll, ami az egyéniségre.